

РОДСТВО ПО СВАТОВСТВО И ПО КУМСТВО ПРИ ЦИГАНИТЕ (ПО ДАННИ ОТ ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ СРЕД НЯКОЛКО ЦИГАНСКИ ГРУПИ В ЦЕНТРАЛНА СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ)

Здравко Здравков

БТУ „Св. св. Кирил и Методий

ROMA KINSHIP BY MARRIAGE AND BY SPONSORSHIP (FIELDWORK DATA COLLECTED DURING EXPEDITIONS EXAMINING SEVERAL ROMA GROUPS IN CENTRAL AND NORTHERN BULGARIA)

Zdravko Zdravkov

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo

Abstract:

The article explores the ritual kinship of several Roma groups in Central and Northern Bulgaria. The author presents differences and similarities between groups and social structures, with a special focus on the changes caused by marriage (the role of godfathers and godmothers, bilateral networks, etc.).

Key words: *Roma, kinship, marriage, godfather and godmother, in-laws.*

Родството по сватовство и по кумство е неотделим компонент от широката мрежа на родствените институции в циганската общност. Макар на пръв поглед да няма тази сила, която се наблюдава при кръвнородствените връзки, в действителност при голяма част от циганските групови подразделения то заема своето значимо място в родствената система.

В периода 2005 – 2008 г., в рамките на научно изследване, бяха проведени редица интервюта в няколко населени места в Централна Северна България с представители на различни цигански групи – гр. Левски, гр. Павликени (“кардараши”); с. Балван, гр. Килифарево, гр. Велико Търново (т.нар. “миллет” – с преферирано турско самосъз-

нание); с. Раданово, с. Звездица, Търговишко (“хорохане ромà” с циганско самосъзнание); с. Орловец, с. Виноград, с. Крушето (“рудари”/ “влашки цигани”); с. Градец, гр. Котел, гр. Златарица (“дасикане ромб”). Данните от тях и информацията от проучванията на други специалисти позволиха да се очертаят основните характеристики на тези видове родство в различните поделения на циганската общност.

1. Родство по сватовство

Родството по сватовство се основава на брачния съюз между мъжа и жената и на произтичащите от него връзки и отношения между техните родственици. Чрез родството по сватовство се създава един нов экзогамно-родов кръг, който предопределя възможностите и ограниченията при евентуални брачни връзки между представители на различни родове. Непосредствените субекти при създаването на родство по сватовство са брачната двойка заедно с техните най-близки родственици. Заедно с тях в родствени отношения се оказват и голям брой кръвни родственици от двата сватовски рода както от низходяща степен спрямо преките сватове (деца, внуци), така и от възходяща степен (родители, сиблинги).

В кръга, който обединява родствениците по сватовство, влизат и онези членове, които по различно време са приобщени към рода чрез брачни съюзи. Това са: съпругата на брата, съпругът на сестрата, съпругите на братята на бащата и майката, съпрузите на сестрите на бащата и майката и т.н.

Взаимоотношенията, които възникват чрез сватовството, са пряко обвързани с патриархалния характер на родството, предопределящ патрилинейността и патрилокалността в циганската общност. Макар в роднинската терминология да не се забелязват особени отлики, на практика във взаимоотношенията между двата сватовски рода водещата позиция е на мъжкия род. Тази позиция се налага още с установяването на предбрачните отношения между мъжката и женската страна. Инициативата за създаване на брачен съюз тръгва от рода на момчето. Неговите родители предприемат необходимите стъпки за евентуално сватосване. Те са активната страна при осъществяване на връзката с родителите на бъдещата булка, независимо

дали чрез посредници, или самостоятелно. Със съгласие от тяхна страна приключва договарянето на цената на булката (или на поставените от женската страна условия при групите, които нямат в сватбените си традиции обичая “купуване” на булка) (Колев, Крумова 2003: 184; Пампоров 2006: 56, 77–78, 96). Мъжките родители осъществяват и цялата организация по сватбата, поемайки всички разходи. Тази роля им определя и водещо място в предсватбените и сватбените обреди и практики¹. Цялата обредност, свързана с годежа и със сватбата, по недвусмислен начин изтъква водещата позиция на мъжката страна. Така например при групите, където се плаща откуп за булката, въпреки първоначалното впечатление, че женските родители “диктуват” условията, в действителност се оказва, че отново мъжката страна играе водещата роля. Роднините на момчето решават дали да се съгласят с искания откуп или да откраднат момичето, ако той не ги удовлетворява. На практика традициите и възприетите от общността норми, свързани с брачния избор и предсватбените обичаи, предоставят повече възможности и алтернативи пред мъжката страна, отколкото пред женската. Същото важи и за обредите по време на самата сватба. При проследяване на сватбения цикъл при отделните цигански групи се установява, че независимо от различията в обредите и обичаите, неизменно водеща позиция имат роднините на младоженеца. Като се започне от избора на човек от мъжкия род, който да води сватбеното тържество, мине се през най-близките роднини на момчето, винаги имащи своето определено място в отделните обреди, и се стигне до свекъра и свекървата, чиято роля по време на сватбата е незаменяема, очевидно е, че почти цялата обредност е съсредоточена в мъжката страна и съпроводена със значима символика в духа на патриархалните традиции на общността.

Сватбата узаконява новото семейство и регламентира вече реални сватовски взаимоотношения между относително широк кръг родственици. Изследвайки родството по сватовство у българите, М. Иванова разграничава три типа сватовски отношения, които поражда този вид родство:

- 1) отношения между мъжа и жената в новото семейство;
- 2) отношения между брачната двойка и останалите роднини;
- 3) отношения между роднините от мъжка и женска страна (Иванова 2003: 102).

Общите черти на семейните и родствените структури при българите и циганите, подвластни на патриархалността, ни дават основание и възможност да приложим така предложеното разграничение и в отделните групи на циганската общност, като проследим спецификите при трите типа родствени отношения.

Патрилокалната форма на брака задължава младото семейство да се установи в бащиния дом на мъжа и да споделя едно домакинство с неговите родители. Общото съжителство е условие за придобиване на определени имуществени права и от двамата съпрузи. Това обаче не важи за патриархалното общество на циганите. Влизайки в новия си дом, жената съвсем не получава същите права като своя съпруг. Традиционно тя няма никакво участие при разпределянето на имуществото между наследниците – то се разделя единствено между мъжките наследници. Така, от една страна, с излизането от дома на баща си, вече омъжената жена няма никакви права върху бащиния имот и по обичайното право е изключена от наследяването, а, от друга страна, – в новия си дом тя също няма собствен дял от имуществото. Това положение на жената, въпреки дискриминационния си характер, е обществено регламентирано и наложено чрез обичайните правила и норми и следователно приемливо за всички членове на патриархалната общност – мъже и жени. И тук, както и в редица други случаи, е наложително да направим уговорка за условността в този вид семейни и родствени взаимоотношения на съвременния етап от развитието на циганската общност. Измененията в много аспекти от живота на традиционното циганско семейство са валидни и в отношенията, отнасящи се до имуществените права и наследяването². Те обаче не оказват съществено влияние върху идентичността на общността като цяло.

Друг аспект в съпругеските взаимоотношения бележи утвърдената от общността практика да се променя родовата принадлежност на жената – с влизането ѝ в новия дом булката преминава в рода на своя съпруг. Тя вече не е във властта на собствения си баща, а изцяло е зависима във всяко едно отношение от мъжа си и неговите родственици. Правата на мъжката страна върху нея са неограничени и жената е длъжна да се съобразява с това и безропотно да приема статута си³.

Вторият тип отношения, породени от родството по сватовство, са тези между жената и роднините на нейния съпруг, както и отношенията между мъжа и роднините на жена му. Те отново са детерминирани от патриархалния характер на семейните и родствениките структури в циганската общност. Патрилокалността е сериозна предпоставка за откъсване на вече омъжената жена от нейните родители и родственици, което в една или друга степен влияе за намаляване (а често пъти поради далечни разстояния и за трайно прекъсване) на връзките помежду им. По този начин се ограничават и взаимоотношенията между женските роднини и техния зет.

Съвсем друг интензитет и характер имат взаимоотношенията между снахата и родствениците от мъжка страна. Разширеното домакинство, обичайно за всички групи в общността, поставя жената в постоянен контакт и отношения с родителите и най-близките родственици на съпруга ѝ. Естествено, в духа на патриархалността, тези отношения се характеризират с неравнопоставеност – определят подчинен статут на снахата и властваща позиция спрямо нея на всички мъжки роднини. Най-интензивни са взаимоотношенията между жената и нейната свекърва. Свекървата традиционно е натоварена с основната грижа за домакинството. Нейната важна роля на стопанка на дома включва както разпределянето на задълженията въкъщи, така и упражняването на постоянен контрол върху членовете на семейството, ангажирани в домакинските дейности. Поради факта, че предимно жените – дъщери и снахи – се грижат за домакинството, нейната власт се съсредоточава именно върху тях. По неписаните правила на семейната йерархия най-младата снаха е най-зависима от свекървата. Свекървата я запознава с правилата и реда в новия ѝ дом и следи за спазването им. Тя контролира поведението и действията ѝ. Тя се явява и посредник между младата жена и мъжете в семейството. Постоянният пряк контакт естествено поражда и сложни и променливи отношения между двете. В тях непроменено остава едно – подчиненото положение на снахата и силната власт отстрана на свекървата. Тези роли са регламентирани от обичайните правила и норми на общността и са неоспорими. Дори в обредността, свързана със сватбените и следсватбените обичаи, откриваме ритуали, символизирани зависимости, дължимото уважение и безпрекословното

подчинение от младата жена на всички по-възрастни родственици в новото семейство (Иванова, Кръстев 2006: 242–243; Пампоров 2006: 63, 80).

С влизането си в новия дом булката установява отношения и с останалите родственици на своя съпруг, живеещи в същото домакинство – братя, сестри, снахи, племенници. Те също са сложни и променливи. Подчинени са на йерархизацията по възраст и пол. След свекъра и свекървата по-възрастните девери на младата жена са тези, които имат правото да упражняват контрол и власт над нея. Снахата е длъжна да им се подчинява и да се отнася с необходимото уважение също както към свекъра. Напълно в духа на патриархалността правата на мъжете от семейството върху снаха им предполагат и изискват и определени отговорности към нея при необходимост. Така например в случай на загуба на нейния съпруг, по нормите на обичайното право те са задължени да ѝ помагат при отглеждането на децата.

Промяната на отношението към младата жена и на статуса ѝ в новото семейство зависи най-вече от появата на децата. Според традиционно възприетото в общността неписано правило снахата става част от семейството, едва след като роди наследник. Именно появата на първото дете (особено ако е момче) ѝ осигурява известен авторитет и уважение от страна на родствениците. Увеличаването на броя на децата е важно условие жената да затвърди позициите си в дома на своя съпруг и да намери равностойно място сред останалите снахи. Чрез децата жената постепенно се утвърждава и напълно се приобщава към семейството и рода на мъжа си. Това, естествено, не променя особено нейните роли и статус. Тя остава под властта на своите по-възрастни родственици до момента, в който нейното нуклеарно семейство не бъде отделено в самостоятелно домакинство или тя и съпругът ѝ не станат най-възрастните членове на разширеното семейство.

Наред с отношенията между съпрузите и тези между тях и родствениците им, родството по сватовство поражда и трети тип отношения – между родствениците от мъжка и женска страна. Привидно в отношенията помежду си мъжките и женските родственици са равнопоставени. В действителност патрилинейността предполага те да са по-сложни.

Този тип отношения, за разлика от предходните два, се характеризира с по-голяма ограниченост, т.е. връзките и взаимоотношенията между преките сватове и най-вече между техните близки родственици не са така интензивни. Причината се корени в установената в общността система на патрилинейно родство и детерминираната от нея патрилокалност. Според неписаните правила след сватбата младата жена напуска своя роден дом и се присъединява към рода на мъжа си. Това предполага определена неравнопоставеност между двата сватовски рода поради причината, че единият (женският) род загубва член и така губи работна ръка и обратно, другият (мъжкия) род увеличава работната си сила. Сама по себе си тази неравностойност е сериозно основание за известни бариери и оттам ограниченост в контактите и взаимоотношенията между родовете. Белязани от стремежа на общността за съхраняване на общия произход и кръвната връзка, родствените отношения са много по-силни между преките родственици по кръв, отколкото между родствениците по сватовство. Водени от разбиранията за здравето семейство и силния род, във важни моменти циганите предпочитат да потърсят подкрепата на кръвните роднини пред възможността да се обърнат към сватове. Въпреки, че родството по сватовство се възприема от общността като елемент от родствената система, явно то остава на по-заден план по важност и по отношение на него не действат същите строги правила и забрани, както при кръвното родство. Така например според обичайните норми, регламентиращи възможностите и ограниченията при брачния избор, родствениците от два сватовски рода не могат да встъпват в брачни отношения помежду си поради това, че влизат в състава на един общ екзогамно-родов кръг (Иванова 2003: 116–117). Въпреки че в специализираната научна литература почти няма информация за тази страна от родствените отношения при циганите, се оказва, че при тях картината е по-различна от тази при българите. В отделните групи на циганската общност явно или не съществуват норми, регламентиращи брачни ограничения между представители на сватовски родове, или се пренебрегват, без това да се счита за грях или нарушение⁴. Интересен факт е, че браковете между близки родственици на брачната двойка са срещана практика във всички групи на общността независимо от религиозната принадлежност,

което говори за общовалидна и типична за общността особеност. Отсъствието на подобни ограничения не бива да се приема като отстъпване от строгите обичайни правила и традиции. То има своята логична обосновка, която вероятно е свързана с така силно отстояваната в общността групова ендогамия, като предпоставка за запазване на собствената етническа идентичност (Марушиакова, Попов 1993: 214).

2. Родство по кумство

Кумството е друга форма на родство в родствената система на циганите. За него, както и за родството по сватовство, в специализираната научна литература има твърде малко сведения. Причините за по-слабия интерес към него може да се търсят в няколко посоки. На първо място, то не е характерно за всички групи в циганската общност. Разпространено е в повечето от груповите подразделения, които изповядват християнска религия, но не навсякъде този вид родство се възприема и почита еднакво. На следващо място, в една структура със силно изразен патриархален характер, където семейството и кръвните връзки са особено ценени, връзките, създадени чрез родството по кумство, остават малко по-слаби и с второстепенно значение. Предвид факта, че българската система на родство също е основана на принципите на патриархалността, а кумството заема важно място в нея, може да се предположи, че мястото на този родствен институт при циганите се предопределя преди всичко от самите етнокултурни особености на общността. В условията на постоянно движение и дисперсност за съхраняването ѝ като специфичен етнокултурен организъм в исторически план по-голяма роля е изиграла сплотеността на нейните членове посредством устойчивите кръвнородствени връзки. Вероятно поради тази причина кръвното родство е по-ценено в сравнение с родството по кумство.

Независимо че не е така силно изразено, кумството все пак има своето място в системата на родство при голяма част от циганските групови обединения. Както и при българите, то се основава на взаимодействието между две групи, които влизат в родствени взаимоотношения чрез утвърдени и прилагани от тях обредни действия. Според нормите на българското обичайно право и каноните на източното православие тази родствена връзка е екзогамна, което пред-

полага забрана за брачни съюзи не само между непосредствените субекти, но и между техните родственици. Важна особеност на този вид родство при българите е необратимият му характер, който не позволява да се разменят местата и съответно функциите между двете страни. Винаги тези, които извършват обредните действия, са в групата на кумовете – кум, кума, кръстник, кръстница, а другите, върху които се осъществяват обредните практики, винаги са в групата на кумците – кумец, кумица, кръщелник, кръщелница. Освен това задължителна норма е кумството да се предава по наследство – по мъжка и женска линия от страна на кумовете и единствено по мъжка линия от страна на кумците (Генчев 1996: 309–318; Георгиева 1981: 231–232; Иванова 2003: 194–195). В циганската общност подобни норми не действат със същата сила – те явно не се спазват или се заобикалят. В много от груповите подразделения, които имат в родствения си система този институт, родството по кумство се създава и функционира върху принципи, малко по-различни от традиционните.

Изследователите, проучвали кумството при циганите, се обединяват около становището, че този вид родство намира своето място в родствените структури и кумовете, като страна в родствената система, се ценят и уважават. Циганите обаче невинаги проявяват постоянство в поддържането на отношенията, създадени чрез кумството. Много примери от реалността показват, че те се ръководят по-скоро от меркантилни съображения – при избора на кръстник се гледа той да е уважаван и най-вече богат⁵. Невинаги се спазва традицията този, който е венчал родителите, да кръсти и детето. Съществуват случаи, когато за кръстник на детето се кани някой по-богат и авторитетен човек от групата или детето се оказва с двама кръстници: този, който е по право, защото е венчал родителите му, и втори, харесан и поканен от роднините, защото е богат и с положение в общността (Иванова, Кръстев 2006: 219; Съботинова 2002: 80).

В никакъв случай тази практика не може да се припише на всички цигански групи. Напротив, в много локални подразделения кумът е почитан и уважаван родственик и установените чрез кумството родствени връзки и отношения трайно се съхраняват, като се предават от поколение на поколение (Деметер 2005: 66–67; Иванова, Кръстев 2006: 216, 233). Например за „дръндарите” от района на

Златарица кумовете са „най-почитаните и уважавани хора до края на живота им...” (Пампоров 2006).

В групите и подразделенията, където родството по кумство има своето място в родствената мрежа, ролята и значимостта му най-добре са изразени в обредността. Почитта и уважението към кума намират ярка изява в обредните практики, свързани със сватбата и кръщенето. По време на сватбата в много от групите кръстникът е най-важното лице след младоженците. Съществен компонент от предсватбените обичаи е каненето на кръстника (Иванова, Кръстев 2006: 233–234; Съботинова 2002: 211). В деня на самата сватба друг задължителен елемент е вземането на кръстника от дома му с присъщата за тези случаи тържественост и показност. С включването си в сватбеното тържество той става и един от най-важните участници с изпълнението на специално предназначени за него обреди и ритуали по отношение на младоженците (Пампоров 2006: 46, 61, 84). Присъствието на тези ритуали в сватбената обредност само по себе си свидетелства за специалното място на кръстника сред останалите родственици и за специалното отношение към него, изразяващо почит и уважение. Важно изискване при повечето цигански групи е кумата да е семейна и да има само един брак. То е свързано със стремежа и надеждата за здраво семейство и трайна брачна връзка. Символиката на това изискване показва авторитетното място, което се отрежда на кръстниците като значими хора в живота на младото семейство и същевременно свързаните с него отговорности към тях.

За важното място на кръстниците в кръга от родственици е показателна и обредността, свързана с раждането на дете в семейството. При голяма част от представителите на общността в тези случаи кръстниците отново се превръщат в централни фигури по време на ритуалите.

Обичаите и обредите, свързани със семейните празници, по недвусмислен начин разкриват значението на кумството за онази част от циганската общност, която е утвърдила в системата си от родствени институти това родство. Връзката, създадена чрез кумството, се характеризира с неравнопоставеност между страните, но тя не е основана на властта и подчинението като в останалите семейни и родствени взаимоотношения. Отношенията тук са изградени върху

принципите на уважение и почит отстрана на кумците към кумовете и на чувството за ангажираност и отговорност на кумовете към кумците заради честта, която им е оказана.

В циганските групи, където кумството е възприето, съществуват същите забрани и ограничения, както и при останалите видове родство. Според обичайните норми на общността чрез кумството двете страни се обвързват в родствени отношения, които важат не само за непосредствените субекти, а и за техните кръвни родственици, т.е. създава се един нов екзогамно-родов кръг, за всички членове на който важат забраните за встъпване в брачни отношения. Естествено, и тук реалността показва отклонения от установените норми – и в миналото, и днес. Те обаче не може да се разглеждат като някаква тенденция. Напротив, във всички групови подразделения, в чиято родствена система присъства институтът “кумство”, към него се подхожда с типичния за циганската общност стремеж за съблюдаване на присъщите обичайни правила и традиции с оглед съхраняването му като важен компонент от социалната структура на общността.

БЕЛЕЖКИ

¹ В хода на теренните изследвания информаторка от групата на “рударите” сподели, че на сватбата мъжката страна може да покани целия си род и когото си поиска, а от женска страна присъстват само най-близките роднини като гости.

² Много от респондентите ни свидетелстваха, че те лично или техните родители не разграничават наследниците си в зависимост от пола, т.е. синовете и дъщерите получават равни дялове от имуществото им. Тази практика в семействата им, в разрез с обичайните норми и правила на общността, не им пречи да заявяват и да са убедени, че спазват традициите и нормите, характерни за патриархалното циганско семейство.

³ Показателен пример ни предоставя информатор от метагрупата на “кардарашите” (гр. Левски), който разказва, че в недалечното минало (60-те години на XX в.) неговият чичо “рязнал носа на жена си, защото му изневерявала”, да се знае, че е белязана заради провинение.

⁴ По време на теренните проучвания на всички интервюирани беше зададен въпрос дали може да се женят двама братя за две сестри, или брат

и сестра за сестра и брат от друг род. Всички, независимо към коя циганска метагрупа или групово подразделение принадлежат, потвърдиха, че няма забрана за подобен род бракове. Една част от тях се позоваваха на наблюденията си върху съвременната практика, но много потвърдиха, че техни родственици от предходни поколения са влизали в такива бракове, без това да възприема като нарушение или незачитане на обичайните правила и норми на съответната група.

⁵ Н. Бессонов визира случаи от преди два века в Дунавските княжества, където освен че задължително се избирали богати кръстници на новородено дете, то се кръщавало няколко пъти в различни места от различни хора с цел да се съберат повече подаръци.

ЛИТЕРАТУРА

Бессонов, Н. Семейные и календарные обычаи цыган – <http://zigane.pp.ru/history24.htm>

Генчев, Ст., 1996: Очерци по българска етнография. В. Търново, 1996.

Георгиева, Ив., 1981: Родствени връзки и роднински названия. – В: Българска народна култура. С., 1981.

Деметер, Н., 2005: Ромите: мит и реалност. С., 2005.

Иванова, Е., В. Кръстев, 2006: По дългия път на живота... Живот с другите. Ст. Загора, 2006.

Иванова, М., 2003: Родството по сватовство у българите. В. Търново, 2003.

Колев, Д., Т. Крумова 2003: Традиции и памет. Том I. Ромската сватба във Великотърновско. Астарта, 2003.

Марушиакова, Е., В. Попов, 1993: Циганите в България. С., 1993.

Пампоров, А., 2006: Ромското всекидневие в България. С., 2006 – www.imir-bg.org/imir/books/Pamporov_Roma_everyday_life_2006.pdf.

Съботнинова, Д., 2002: Семейник или колелото на живота. Силистра, 2002.